

1982 M. JUNGTTINIŲ TAUTŲ ORGANIZACIJOS JŪRŲ TEISĖS KONVENCIJA: PRIĖMIMO YPATYBĖS BEI UNIVERSALUMO PROBLEMA

SAULIUS KATUOKA

Pasaulinis vandenynas, užimantis 71% žemės rutulio, vaidina vis svarbesnį vaidmenį ir tarptautinės bendrijos gyvenime apskritai, ir atskirų valstybių gyvenime. Atsiradus platesnėms galimybėms išnaudoti pasaulinio vandenyno telkinius (pasaulinis vandenynas jau nuo seno pripažįstamas kaip neišsenkamas mineralinių bei biologinių resursų šaltinis, kaip palyginti pigus ir patogus susisiekimo kelias, o pastaruoju metu dar ir kaip didžiulis energijos šaltinis), susidomėjimas vandenyno problemomis tapo ne tik aktualus, bet ir įvairialypis. Pasaulinio vandenyno problemas šiandien nagrinėja ne tik įvairių šalių mokslininkai, teisininkai, diplomatai, bet ir valstybės veikėjai. Todėl pasaulinis vandenynas palaipsniui tampa valstybių politikos objektu.

Valstybės politika pasaulinio vandenyno atžvilgiu gali būti įvairi. Tačiau įvairios politikos kryptys tartum fokuse atsispindi rengiant ir priimant tarptautinius susitarimus, reglamentuojančius pasaulinio vandenyno režimą. Galima teigti, kad atitinkamos politikos kryptys yra įtvirtinamos tarptautinės jūrų teisės normose.

Tarptautinės jūrų teisės atsiradimas siejamas su normų, nusta-

tančių jūros režimą, formavimusi. Šių normų pagrindinis tikslas - reguliuoti, visų pirma, valstybių santykius, atsirandančius, naudojantis pasauliniu vandenynu.

Ilgą laiką tarptautinė jūrų teisė buvo laikoma paprotine teise. Lūžis šios teisės šakos istorijoje įvyko XX a. viduryje, kai, vadovaujant JTO, buvo surengtos tarptautinės jūrų teisės konferencijos, kurių uždavinys buvo kodifikuoti jūrų teisės normas.

Pirmoji JTO jūrų teisės konferencija įvyko 1958 m. Ženevoje ir pasibaigė keturių svarbių Konvencijų priėmimu. Ženevos konvencijos dėl atvirosios jūros, teritorinės jūros ir gretutinės zonos, kontinentinio šelfo nustatė svarbiausių pasaulinio vandenyno dalių teisinį režimą. Konferencijoje buvo priimta Konvencija, reglamentuojanti žvejybos ir gyvųjų resursų apsaugą.

Konferencijos darbe dalyvavo 86 valstybės. Parengiamasis etapas truko apie dešimt metų. Didžiulį darbą atliko Tarptautinės teisės komisija, kuriai buvo pavesta parengti Konvencijų projektus. Nuo 1956 m. darbas vyko komitetuose, kuriuose ir buvo svarstomi Konvencijų projektai. Baigiamoji konferencija įvyko 1958 m. liepos-rugpjūčio mėnesiais Ženevoje ir baigėsi Jūrų teisės konvencijų priėmimu.

Dauguma jūrų teisės specialistų teigiamai įvertino konferencijos darbą, pažymėdami, kad minėtos Ženevos konvencijos prisidėjo prie tarptautinės jūrų teisės kodifikavimo. 1958 m. Ženevos jūrų teisės konvencijos ir dabar sudaro tarptautinės jūrų teisės pagrindą ir laikomos pagrindiniais jūrų teisės šaltiniais¹.

Tačiau reikia pažymėti, kad Ženevos konferencijoje valstybėms nepavyko išspręsti daug svarbių klausimų. Pirmą, konferencijos dalyvėms nepavyko nustatyti teritorinės jūros pločio. Valstybių pozicijos šiuo klausimu išsiskyrė: buvo siūlyta teritorinės jūros plotį nustatyti nuo 3 iki 12 jūros mylių. Nepavyko išspręsti branduolinio ginklo bandymų uždraudimo pasauliniame vandenyne klausimo. Tarptautinė bendrija, kaip parodė netolima praeitis, vėliau buvo priversta grįžti prie šių klausimų sprendimo. Antai jau 1960 m. buvo sukviesta II JTO jūrų teisės konferencija, kuri daug dėmesio skyrė pagrindiniam klausimui - teritorinės jūros pločio nustatymui. Deja, ir šios konferencijos pastangos buvo nesėkmingos - teritorinės jūros plotis nebuvo nustatytas. Neišsprendus šio klausimo, padėtis komplikavosi, nes kai kurios valstybės jau nebepasitenkino siūlomų 12 jūros mylių teritorinės jūros pločiu ir pretendavo į kur kas didesnę 200 jūros mylių plotį. Tik praėjus penkeriems metams, 1963 m., buvo pasirašyta sutartis dėl branduolinio

ginklo bandymų uždraudimo atmosferoje, kosmose ir po vandeniu.

Netolygus valstybių techninis išsivystymas bei nepakankamos mokslo žinios neigiamai paveikė išorinės kontinentinio šelfo sienos klausimo sprendimą. 1958 m. priimtoje Konvencijoje dėl kontinentinio šelfo buvo nustatyta, kad kontinentinis šelfas apima jūros dugną, esantį 200 metrų gylyje ar iki ribos, kuri leidžia dugną eksploatuoti. Šios formulės trūkumai išryškėjo labai greitai: dėl mokslo ir technikos revoliucijos kai kurios valstybės pradėjo eksploatuoti jūros dugną, siurbdamos naftą ar besinaudodamos mineraliniais resursais gylyje, kuris dešimt ar daugiau kartų buvo didesnis už rekomenduotą konvencijoje normą. Be kita ko, numatytas eksploatavimo galimybių kriterijus ne tik nebuvo konkretus, bet ir pagal technines naudojimosi galimybes diferencijavo valstybių kontinentinio šelfo plotį. Valstybės, pirmiausia besivystančios šalys, nepageidavo taikstytis su šia padėtimi. Tapo aišku, kad šią ir kitas problemas teks spręsti kitoje jūrų teisės konferencijoje.

Idėja sušaukti jūrų teisės konferenciją priklauso Maltai, kuri į 1967 m. XXII JTO Generalinės Asamblėjos (GA) sesijos dienotvarkę pasiūlė įtraukti klausimą dėl jūros dugno, esančio už valstybių jurisdikcijos, panaudojimo taikiems tikslams. Svarstant šį klausimą GA sesijoje, buvo nuspręsta sukurti specialų Jūrų ir vandenynų dugno komitetą. Į komitetą įėjo 35 valstybių atstovai. Komitete diskutuojant jūros dugno klausimais, iškilo ir daugiau problemų. Todėl buvo pasiūlyta sukviesti naują jūrų teisės konferenciją. Oficialiai JTO GA priėmė rezoliuciją sušaukti III Jūrų teisės konferenciją 1973 m. lapkričio 26 d.

Apibendrinamas aplinkybes, turėjusias reikšmės sušaukiant Konferenciją, tuometinis JTO Generalinis sekretorius Kurtas Waldheimas pažymėjo, jog Konferenciją sąlygojo daug veiksnių: (1) liko neišspręstos ankstesniųjų jūros teisių konferencijų problemos; (2) daugelis valstybių, tapusių nepriklausomomis, nedalyvavo rengiant jūrų teisės normas, ir nemano, kad galiojančios normos atitinka visos tarptautinės bendrijos interesus. Be abejonės, reikšmingas buvo ir technikos progresas ir dėl to atsiradusios valstybių galimybės, eksploatuojant pasaulinį vandenyną, aprūpinti žmoniją biologiniais ir mineraliniais resursais².

JTO GA pavedė konferencijai nustatyti įvairių jūros dalių teisinį statusą, taip pat valstybių teises, eksploatuojant visų rūšių jūros resursus ir naudojantis pasauliniu vandenynu. Prof. J. Symonidesas pažymi, kad tokios apimties uždavinių nežinojo nė viena tarptautinė konferencija³.

Gana aktyviai konferencijos darbe dalyvavo besivystančios šalys. Jos buvo pasirėngusios iš esmės keisti Ženevos jūrų teisės konvencijų

nuostatas. Kamerūno atstovas pareiškė, kad Konferencija susirinko nusistatyti naują pasaulinio vandenyno režimą, kuris tikriausiai bus revoliucinis⁴. Argentinos atstovas pareiškė, jog trečiojo pasaulio šalys supranta, kad tradicinės tarptautinės jūrų teisės normos neatitinka šiuolaikinio pasaulio realijų bei visos žmonijos vilčių⁵. Viena iš pirmųjų dokumentų parengė Malta. Jos pateiktame Sutarties apie jūrų erdves projekte buvo siūloma visą pasaulinį vandenyną padalinti į dvi erdves: nacionalinę, kurios plotis nuo pakrantės būtų 200 jūros mylių, ir tarptautinę erdvę, kuri būtų laikoma bendru žmonijos palikimu ir būtų valdoma tarptautinės bendrijos⁶. Tai revizuojantys tarptautinę jūrų teisę pasiūlymai, kurių realizavimas būtų reiškęs pasaulinio vandenyno pasidalijimą. Šiuo dokumentu buvo siekiama panaikinti nuo seno tarptautinėje jūrų teisėje vartojamas sąvokas “teritorinė jūra”, “gretutinė zona”, “atviroji jūra”.

Išskirtiniu III JTO Jūrų teisės konferencijos požymiu tapo valstybių vienijimasis į grupes pagal interesus. Išsiskyrė vadinamosios 77 ir 55 valstybių grupės. Į pirmąją grupę įėjo besivystančios šalys. Ši grupė sudarė daugumą, todėl neretai konferencijos darbe jai buvo teikiama pirmenybė. Į 55 grupę įėjo ir išsivysčiusios, ir besivystančios šalys. Jas vienijo geografinis veiksnys: jos neturėjo išėjimo į jūrą arba išėjimas buvo pernelyg mažas. Tai neleido valstybėms tikėtis naudos iš kontinentinio šelfo ar ekonominės zonos. Tačiau šios valstybės norėjo plačiau naudotis jūros dugnu, esančiu už valstybių jurisdikcijos. Turėdama “blokuojantį trečdalį”, ši grupė irgi buvo reikšminga.

Konferencijoje iš esmės buvo atsisakyta Tarptautinės teisės komisijos paslaugų, todėl diskusija vyko tarp valstybių delegacijų. Organizaciniu požiūriu konferencija nebuvo sudėtinga. Jai vadovavo generalinis komitetas ir trys darbo komitetai. Pirmasis komitetas domėjosi tarptautinio jūros dugno rajono, antrasis - jūros erdvių režimo, trečiasis - jūros aplinkos apsaugos, jūros mokslinių tyrinėjimų, jūros technologijos sukūrimo ir perdavimo problemomis.

Gana ilgai konferencijoje buvo svarstomos procedūros taisyklės. Buvo nuspręsta remtis konsensuso principu. Tai reiškė, kad Konvencijos straipsnis buvo laikomas suformuluotu, jei nebūdavo prieštaraujančių. Be to, valstybėms buvo rekomenduota visus klausimus spręsti “paku” , tai yra, atsižvelgus ne tiek į atskiras problemas, kiek į jų visumą.

Stebino ir konferencijos mastai. Konferencijos darbe dalyvavo per 150 valstybių. Buvo nagrinėjami 82 klausimai, sujungti į 25 temas. Konferencijoje buvo nagrinėti visi pagrindiniai ir aktualiausi tarptautinės jūrų teisės klausimai. Rezultatyviai Konferencija pradėjo

dirbti nuo 1975 m., parengus neoficialų vieningą derybų tekstą. Tekste buvo fiksuoti straipsnių projektai, išgrynintos problemos. Įvyko 11 Konferencijos sesijų. 1982 m. balandžio mėn. sesijoje buvo balsuota už JTO Jūrų teisės konvenciją. Konvencija buvo priimta 130 valstybių balsavus už, 4 prieš ir 17 susilaikius. Ją galima buvo pasirašyti nuo 1982 m. gruodžio 10 d. Jau pačią pirmąją sutarties pasirašymo dieną Jamaikoje, Montego Bėje, ją pasirašė net 119 valstybių. Tommy'is T. B. Kohas (Singapūras) - III Jūrų teisės konferencijos prezidentas, ta proga pastebėjo, kad tą dieną, t.y. 1982 m. gruodžio 10 d., mes buvome naujo rekordo teisės istorijoje liudininkai. Iki šiol tarptautinės teisės istorijoje nebuvo atvejo, kai konvencija 119 valstybių atstovų būtų pasirašyta pačią pirmąją dieną. Tai padarė įvairios šalys: Šiaurės ir Pietų, Rytų ir Vakarų, turinčios išėjimą į jūrą ir jo neturinčios⁷.

Konvencija susideda iš *Preamble's*, *Ižangos* (kaip atskiro skyriaus) ir skyrių: *Teritorinė jūra ir gretutinė zona* (II skyrius); *Sąsiauriai, naudojami tarptautinėje laivyboje* (III skyrius); *Valstybės-archipelagai* (IV skyrius); *Išskirtinė ekonominė zona* (V skyrius); *Kontinentinis šelfas* (VI skyrius); *Atviroji jūra* (VII skyrius); *Salų režimas* (VIII skyrius); *Uždaros ir pusiau uždaros jūros* (IX skyrius); *Valstybių, neturinčių išėjimo į jūrą, teisės* (X skyrius); *Rajonas* (XI skyrius); *Jūros aplinkos apsauga* (XII skyrius); *Jūros moksliniai tyrinėjimai* (XIII skyrius); *Jūros technologijos sukūrimas ir perdavimas* (XIV skyrius); *Gincų suregulavimas* (XV skyrius); *Bendrosios nuostatos* (XVI skyrius); *Baigiamosios nuostatos* (XVII skyrius). Konvencija susideda iš 311 straipsnių.

Konvencijoje (viename dokumente!) buvo kodifikuotos pagrindinės jūrų teisės normos. Joje įtvirtinta daug naujų kategorijų - "išskirtinė ekonominė zona", "jūros dugno rajonas", "sąsiauriai, kuriais naudojamasi tarptautinėje laivyboje", "archipelagų (sąlynų) vandenys".

1982 m. JTO jūrų teisės konferencijos reikšmę sunku pervertinti. Galbūt dėl to jai negailima epitetų. Prof. J. Symonidesas pažymi, kad Konvencija tapo demokratinės eros, išryškinusios naują tarptautinės teisės vystymosi etapą, simboliu⁸. Negalima nepritarti šiai minčiai.

Pagal Konvencijos 308 str., ji turi įsigalioti praėjus 12 mėnesių po to, kai bus įteiktas 60-asis ratifikacinis raštas. 1987 m. Konvenciją buvo ratifikavusios 32 valstybės, 1993 metų pradžioje - 54 valstybės. 1993 m. lapkritį buvo įteiktas 60-asis ratifikacinis raštas. Tai padarė Gajana. 1994 m. lapkričio 16 d. JTO 1982 m. Jūrų teisės konvencija įsigaliojo.

Deja, tenka konstatuoti, kad 1982 m. Jūrų teisės konvencija netaupo universali. Ją pripažino tik mažosios valstybės. Todėl, įsigaliojus

Konvencijai, atsirado rizika, kad gali būti taikomas dvigubas pasaulinio vandenyno režimas. Dauguma valstybių, neratifikavusių 1982 m. Jūrų teisės konvencijos, yra ratifikavusios 1958 m. Ženevos jūrų teisės konvencijas. 1982 m. Jūrų teisės konvencijoje ją ratifikavusių valstybių santykis su 1958 m. Jūrų teisės konvencijomis nustatytas labai aiškiai, teikiant pirmenybę naujosios Konvencijos nuostatomis.

Kodėl didžiosios industrinės valstybės neratifikavo Konvencijos?

Atsakyti į šį klausimą galima įvairiai. Kaip pažymi prof. T. Treves, tai galbūt sietina su Konvencijos 11 skyriaus nuostatomis, su kuriomis, kaip parodė laikas, nesutiko daugelis išsivysčiusių valstybių¹⁰. Pagal jas buvo numatyta sukurti keletą institucijų, kurioms būtų suteikta kompetencija spręsti įvairius jūros dugno rajono, tarp jų gaunamo pelno paskirstymo klausimus. Industrinių valstybių (pirmiausia JAV, Japonijos, Prancūzijos) nuomone, nei Konvencijoje nustatytas jūros dugno rajono režimas, nei institucijų kompetencija neatitinka jų kaip pagrindinių investuotojų interesų. Pastangas pakeisti situaciją, įtikinant kuo daugiau valstybių ratifikuoti 1982 m. Jūrų teisės konvenciją, JTO Generalinis sekretorius rodė jau nuo 1990 m., rengdamas su oficialiais asmenimis konsultacijas. Situaciją sušvelnino Jūros dugno organo - Laikinosios komisijos - bei Tarptautinio jūrų teisės tribunolo pastangos išsiaiškinti situaciją bei konsultuoti suinteresuotas valstybes. Laikinosios komisijos iniciatyva buvo pradėtos derybos. 77 valstybių grupė, tik prasidėjus deryboms, pareiškė, kad ji pasirengusi derėtis su visomis valstybėmis, dalyvausiančiomis Laikinosios komisijos darbe¹¹. 1994 m. rugpjūčio 17 d. JTO GA buvo priimta Sutartis dėl 1982 m. gruodžio 10 d. JTO Jūrų teisės konvencijos XI skyriaus įgyvendinimo bei priedas prie jos. Sutartyje, atsižvelgus į politinius ir ekonominius pokyčius tarptautinėje bendrijoje ir į augantį pasitikėjimą rinkos principais, buvo peržiūrėti tarptautinio jūros dugno rajono bei jo išteklių režimo aspektai. Buvo įkurta dar viena speciali institucija - Finansų komitetas, teikiantis rekomendacijas Jūros dugno organo Asamblėjai ir Tarybai finansų taisyklių, nutarimų ir procedūrų, finansų valdymo bei vidinio finansavimo klausimais.

1994 m. birželio mėn. JAV Senatas nusiuntė Jungtinių Tautų Generaliniam sekretoriui oficialų dokumentą, kuriame buvo išdėstyta palanki valstybės pozicija Konvencijos atžvilgiu¹². Kitos valstybės taip pat teigiamai įvertino konvencijos papildymus. Konvenciją 1994 m. spalio 4 d. ratifikavo Vokietija. Italija, ratifikavusi 1995 m. sausio 13 d., tapo 73-ąja valstybe, prisiėmusia teisinius Konvencijos įpareigojimus. Galima konstatuoti, kad "ledai pajudėjo": 1982 m. JTO Jūrų

teisės konvencija palaipsniui tampa universalia sutartimi.

Lietuva - jūros valstybė. Klaipėdos uostas - svarbus transporto centras Baltijos regione. Šie du veiksniai rodo, kad Lietuva neišvengiamai susiduria su jūrų teisės problemomis. Lietuva ratifikavo vieną iš 1958 m. Ženevos konvencijų - Teritorinės jūros ir gretutinės zonos konvenciją. Kyla klausimas, koks Lietuvos požiūris į 1982 m. JTO Jūrų teisės konvenciją? Jis buvo išreikštas 1995 m. birželio 7 d. LR Vyriausybės nutarime Nr. 784 *Dėl pateikimo ratifikuoti Jungtinių Tautų Jūrų teisės konvenciją*. LR Seimas 1995 m. lapkričio 28 d. rezoliucija pritarė LR Vyriausybės nutarimui ir siūlė LR Prezidentui kuo greičiau teikti Seimui ratifikuoti 1982 m. gruodžio 10 d. sudarytą Jūrų teisės konvenciją. Rezoliucijoje Vyriausybei ir Valstybinei komisijai Lietuvos Respublikos valstybės sienai delimituoti ir demarkuoti bei ekonominei zonai Baltijos jūroje nustatyti, buvo siūloma jau dabar vadovautis 1982 m. Jungtinių Tautų Jūrų teisės konvencijos nuostatomis¹³. Užsienio reikalų ministerija jau atliko didelį parengiamąjį darbą, todėl galima tikėtis, kad Lietuva greitai ratifikuos šią svarbią jūrų teisės konvenciją.

NUORODOS

¹ Plačiau apie šią Jūrų teisės konferenciją bei apie priimtas joje Konvencijas žr.: Dupuy R-J., Vignes D. *A Handbook on the New Law of the Sea*. - Vol. 1. - Dortfecht, Boston, Lancaster. - 1991. - P. 72-76.

² *Trečia konferencija OON po morskamu pravu. Oficialnije otčety*. - Nju-Jork, 1975. - T. 1. - S. 95.

³ Symonides J. *Nowe prawo morza*. - Warszawa. - 1989. - S. 19.

⁴ *Trečia konferencija OON po morskamu pravu. Oficialnije otčety*. - Nju-Jork, 1975. - T. 1. - S. 140.

⁵ Ibid. - P. 114.

⁶ *Generalnaja Assambleja OON. Oficialnije otčety. 26 sessija*. - Nju-Jork. - 1971. - S. 112-204.

⁷ *Le droit de la mer. Texte officiel de la Convention des Nations Unies sur le droit de la mer*. - New York. - Nr. - 9. - 1984. - P. 20.

⁸ Symonides J. Op. cit. - S. 20.

⁹ Doc. N.U. A/48/527 Add 1 du 30 novembre 1993.

¹⁰ Treves T. *L'entrée en vigueur de la convention des Nations Unies sur le droit de la mer et les conditions de son universalisme* // *Annuaire Français de droit internationale*. - 1993. - P. 851.

¹¹ *La déclaration du représant du Groupe 77 et celles des représentants d'autres groupes sur la droit de la mer* // *Bulletin des Nations Unies*. - No 15. - Mai 1990. - P. 54.

¹² *Ocean Policy and the Convention on the Law of the Sea* // *Congressional Record. Senate*. - June 30, 1994. - P. 8096.

¹³ *Valstybės žinios*. - 1995 gruodžio 8 d. - Nr. 100-2230.